

ADY-EMLÉKÉV

„Valaki útravált...” – ADY 100 Centenárium rendezvénysorozat, díszkötet, kiállítás

2019-ben ünnepeltük a 20. század kétséget kizáróan egyik legmeghatározóbb költőjének és publicistájának, a magyar irodalomba merőben új formanyelvet és kifejezésformákat hozó, ezáltal mindmáig a hazai klasszikus modernség úttörőjének tekintett Ady Endre halálának a centenáriumát. Az Országos Széchényi Könyvtár mint a költő hagyatékának egyik legfontosabb őrzője, mint irodalomtörténeti szakkönyvtár és így az Ady-kutatások egyik aktív szereplője is természetesen sokféle programmal készült az évfordulóra, melyek során eddig nem vagy kevésbé ismert aspektusok is napvilágra kerültek az életműből, amelynek – azt gondolnánk – már minden részlete fel van tárva könyvtárnyi szakirodalmában. Az OSZK Tudományos Igazgatósága vezetésével gazdag szakmai program körvonalazódott, sőt, egy olyan tematikát sikerült előtérbe állítanunk, melyet mindeddig kevésbé kutattak az életműben, holott nagy jelentősége van a teljes oeuvre szempontjából. Mindehhez nem

csekély adalék, hogy a Kézirattárunkban őrzött kincsek közül számosat most sikerült jobban előtérbe állítanunk s megismertetnünk a nagyközönséggel, köztük olyanokat is, melyeket a szakma sem feltétlenül ismert, vagy a lelőhelyüket a kritikai kiadás is részben ismeretlenként szerepeltette. A programsorozat hívószavai az 'utazás', az 'úton levés' és a 'helyszínek' voltak, illetve ezek identitásformáló szerepe és jelentősége a tragikusan rövid, csupán negyvenkét esztendőig tartó életútban, ebből is hangsúlyosan Ady húsz alkotói évében. Ritkán gondolunk bele, hogy Ady e két évtized alatt (1899-től, első kötete megjelenésének évétől tulajdonképpen a haláláig, 1919. január végéig) milyen sokat utazott s mennyi ideig volt úton, hónapokig, évekig távol hazájától. Egyfelől a korban nem volt általánosnak mondható az ilyen gyakori utazás, hazai és európai „kószálás”, másfelől az „otthon” mint olyan sokáig nem volt ismert és adott Ady „hajszás életében”, amint arról ő maga is vallott

1913 szeptemberében egyik önéletrajzában. Egykori faluja és gyermekkori otthona, Érmindszent után ez majd csak a Csinszkával kötött házassága révén részben Csucsán, de leginkább a budapesti Veres Pálné utcai lakásban válik ismét valósággá számára. Ezek fényében az emlékévben egy olyan múltidézt gondoltunk ki, ahol új narratívaként az úton lévő, bolyongó és kiútkereső költő alakja került középpontba, minden külső és belső feszültségének lajstromba vételével, ami Ady versuniverzumának egyik alapvető, központi motívuma is egyben. Az utazásélmény, Ady belső kiútkeresésének, félelmeinek, magányosságának,

vívódásainak és elvágyódásainak, majd hazatalálásának személyes életére ható eseményei, valamint ennek eszmetörténeti hatásai az értelmezések új oldalát kínálják a szakmának és a laikus érdeklődőknek egyaránt. Az életmű topográfiai, térpoétikai aspektusból történő bemutatásához az OSZK Ady-gyűjteményének relikviáit, illetve a relikviákra építő irodalomtörténeti reflexiókat és kortársi visszaemlékezéseket használtuk fel.

Életmű – relikviákban

Az életműhöz kapcsolódó dokumentumok és tárgyak a költő halálát követően zömében három fővárosi közgyűjteményben (az OSZK Kézirattárában, az MTA Könyvtára kézirattárában, illetve a Petőfi Irodalmi Múzeumban) kaptak helyet, kisebb részben vidéken (így pl. Nagyváradon vagy Debrecenben) lelhetők fel források. Az Országos Széchényi Könyvtár közel 1200 olyan unikális dokumentumot birtokol, amelyek közvetlenül kötődnek Ady Endre életéhez és költészetéhez, újságírói működéséhez. A különböző provenienciájú kézirattári gyűjtemény legnagyobb része (nem említve itt most a Törzsgyűjteményben található dokumentumokat) Ady közeli barátjának, utóbb egyik életrajzírójának, a *Népszava* egykori szerkesztőjének, Révész Bélának köszönhető, aki a költő életútjának feltárásához módszeresen gyűjtötte az anyagokat. Révész baráti viszonyban volt Lédával és húgával, Brüll Bertával is, tőlük is több primer kéziratot, levelet, fényképet vásárolt, de olyan ritkaságokat is, mint a Lédáék párizsi lakásában őrzött, úgynevezett relikviadobozt. Az általa gyűjtött dokumentumcsoport elemei végül több helyre kerültek. 1936-ban könyvtárunk Révésztól megvásárolt egy 115 darabos levelezésgyűjtést, mely Léda és Ady nagyváradi, nyugat-európai és budapesti üzenetváltásainak gerincét jelenti. Egy másik fontos forrás Nádor Henrik, ismert gyűjtő volt, aki részben Révészől is vásárolt, s aki révén végül gazdag lapkivágat-gyűjtemény került az OSZK-ba, melyet maga a költő őrzött meg a körülötte zajló sajtóvitákból válogatva. Önmagában hozzávetőleg 600 tételből áll az a gyűjtemény, mely magától a családtól, Ady Lajos özvegyétől való, aki a második világháború idején, 1941-ben a pusztulástól tartva egy Ady-émlékszoba létrehozásának reményében adományozott több dokumentumot (köztük értékes fényképgyűjtést) és kisebb tárgyi relikviákat a nemzeti könyvtárnak. Mindezekon felül természetesen Ady kortársainak és barátainak gyűjteményeiből is fontos darabokat vásárolt a nemzeti könyvtár, így Schöpflin

Aladár, illetve Biró Lajos özvegyétől, Ady titkárának és barátjának, Steinfeld Nándornak az örökösaitől. 1919 és 1979 között több hullámban érkeztek be anyagok adomány vagy vásárlás útján, a nyolcvanas évektől már csak egy-egy ritkaságszámba menő verskéziratra lehetett számítani. Legutóbb 2015-ben ajándékként kaptuk az Egyesült Államokból a *Májusi zápor után* autográfját. Mindezen kincsek bemutatására különböző rendezvényeket szerveztünk. Az NKA-támogatással megvalósult gazdag szakmai programsorozat a centenáriumi év legvégéig tartott, sőt azon is tovább nyúlt.

Rendezvénytársorozat

Bő féléves előkészületek után 2019 szeptemberében indulhatott el az a rendezvénytársorozat, mely Ady halálának 101. évfordulójáig terjedt. 2019. szeptember 27-én, a Kutatók Éjszakáján kezdődtek a nemzeti könyvtár Ady-programjai két előadással, interaktív programokkal. Rózsafalvi Zsuzsanna *„Rohanó vonatomból / Néha félve kinézek”* című előadása keretében Ady Endre életútja, pályája fontos állomásaihoz köthető helyekről s egyúttal a belső útkeresés, identitásformálódás csomópontjairól beszélt. Érmindszent, Zilah, Debrecen, Nagyvárad, Párizs, Budapest, Velence, Róma, Monte Carlo, Kolozsvár, Csucs, Rheinfelden, Ótátrafüred világa elevenedett meg azokon a megírt képeslapokon, üzeneteken, fotókon, dedikált műveken keresztül, amelyeket nemcsak a vetített előadás keretében, hanem az azt kísérő minitárlaton is szemügyre vehettek a látogatók. Visy Beatrix *Utazás a Kézirattárba* címmel a nemzeti könyvtár gyűjteményében található Ady-fotográfiákról beszélt, a fényképek által megállított pillanatokról, kimerevített helyszínekről, a költő fennmaradt fényképeiről, a korabeli fényképkészítési szokásokról, alkalmakról, az akkor divatos beállítások jegyeiről, Ady a fényképezkedéshez való viszonyáról. A vállalkozó kedvűek „szelfit” is készíthettek Adyval, korabeli fénykép mellett azonos beállításban örökíthették meg magukat, és még egy interaktív játék keretében is kipróbálhatták tudásukat.

A rendezvénytársorozat második programját *„Minden láng csak részekben lobban” – Ady és a csonka hold* címmel a nemzeti könyvtár november végi alapítási ünnepéhez kapcsoltuk: Herczeg Ákos *A Holnap elébe*, illetve Boka László *„Az elsüllyedt utak” – Siker, magány és kiútkeresés Ady költészetében* című, vetítéssel egybekötött előadásait hallgathatták meg az érdeklődők, amelyeket közös beszélgetés követett. Az első előadás a korai Ady-életútról, illetve azoknak a részben

irodalmi-sajtótörténeti, részben kulturális-társadalmi folyamatoknak a rövid áttekintéséről szólt, amelyek lehetővé tették Ady beérkezését, vitákkal övezett fogalomvá válását 1908-ra, a *Nyugat* elindulásának és *A Holnap* antológia megjelenésének idejére. A második előadás tulajdonképpen ettől a ponttól indult, ezt építette tovább, rámutatva a sikerekkel párhuzamosan jelentkező belső vívódásokra, Ady felerősödő önelemző attitűdjeire, Mindenség-kereső vágyára és kudarcaira, a töredezettségélmények versbe szűrődő momentumaira, tulajdonképpen arra: hogyan mutatkoznak meg az én belső útjai, önkeresési kísérletei, kudarcjai, szabadságvágya a fennmaradt verssorokban, az ehhez fűzött reflexiókban és legfőképp az egyes levelekben. A két előadás, illetve az azt követő beszélgetés előtt a vállalkozó kedvű résztvevők egy Ady-kvíz keretében adhattak számot a költőről és a korszakról való tudásukról. A játékot Fekete Eszter és Kádár Krisztina, a Kézirattár munkatársai állították össze.

2019 utolsó Ady-előadására december 10-én került sor „Add nekem a te szemeidet” – *Ady múzsái és a fénykép csábítása* címmel. E. Csorba Csilla művészettörténész tartott izgalmas, vetítéssel egybekötött előadást a költő életében jelentős szerepet játszó szerelmek (főként Léda és Csinszka, de egyéb „kis női csukák”) fényképeiről,

többek közt arra is keresve a választ, hogy megragadható-e a portrékon látható személy jelleme, identitása, mit árul el a nézőt, a másikat kereső tekintet. A beszélgetést Visy Beatrix irodalomtörténész, a Tudományos Titkárság munkatársa vezette.

A rendezvénysorozat záró eseményét 2020 januárjára időzítettük, egybekötve a magyar kultúra napját és a centenáriumi év zárlatát. Ekkor nyitottuk meg a „Fut velem egy rossz szekér” – *ADY 100/101* című kiállításunkat (kurátorok: Boka László és Rózsafalvi Zsuzsanna), amely elsődlegesen a nemzeti könyvtár Kézirattárában őrzött unikális Ady-anyagokat mutatta be a választott tematika mentén. A kiállításhoz a legfőbb apropót a 2019. év legvégén elkészült díszalbum nyújtotta: „Valaki útravált...” – *Az úton levő és kiútkereső Ady Endre*. A kötet, mely az OSZK és az MMA kiadói programjának együttműködésében látott napvilágot, jelen sorok írójának ötlete és forgatókönyve alapján valósult meg. Ugyanezen a napon – szintén a rendezvénysorozat keretében – került sor Molnár Krisztina Rita „*Kelj fel és légy szabad*” című íróműhelyére és Rockenbauer Zoltán „*Páris, Páris*” – *Ady és a piktorok* címmel az Ady párizsi tartózkodásához köthető képzőművészekről, festőkről és műveikről: a századelő egyik jelentős művészi kapcsolati hálójáról tartott, vetített előadására.

Külső és belső utak, életúthelyszínek.

Díszalbum és tárlatmegnyitó

Kötetünk és az ahhoz szorosan kapcsolódó kiállítás kettős céllal született. Egy olyan, a nagyközönség előtt javarészt elzárt dokumentumkincs-együttest kívántunk megmutatni, mely a maga egészében páratlan forrásértékű, ugyanakkor Ady külső és belső utazásai felől közlítettünk az életműhöz, annak különböző helyszíneire, színtereire és stációira. Ady személyiségfejlődésében, identitásában és életművében – miként azt maga is pontosan érezte – óriási szerepe volt a tértapasztalatnak. Élete jelentős részét úton, utazásokkal, hazájától-otthonától távol töltötte. A tragikusan rövidre szabott életút poétikai megnyilatkozásaitól ezért is maradt nagyon sokáig idegen az otthonfogalom és a beérkezés vágyott, de el nem ért bizonyossága. Erősebbé az átmenetiség lett, az ideiglenes szállások és vendégterek tapasztalata, illetve ezek révén az utazóbőröndökbe csomagolt, úgynevezett poggyászlét.

Ady utazásai, európai és Kárpát-medencei bolyongásai, a gyakori fizikai helyváltoztatás minden esetben valami többnek, az elégedetlenségből fakadó keresésnek, az önelvesztésnek, a helyét nem lelő egyénnek a jelképe, s részben az örök reménynek is a szimbóluma. Ady köztudomásúlag elvagyott szűkebb környezetéből, társadalma

realitásaiból, de végképp elszakadni sohasem tudott attól. Élete első évtizedeiben vonzotta őt minden új, a nagybetűs Élet, a megtapasztalni vágyott Mindenség, sokszor egyéni boldogságát, jövőjét, a megélni kívánt evilági mámorokat, Léda révén a sorsszerűnek hitt, nagybetűs Szerelem beteljesedését, kikezdett hite ellenére lelki békéjét és viharos Istenkapcsolatát, zaklatott életében a megnyugvást, egyszóval: kitűzött szakmai és magánéleti céljainak elérését is ezen utazásoktól, magától a helyváltoztatástól remélte. Az utak persze ebből adódóan gyakorta menekülések is voltak: a harcos, polemizáló, ellenségei révén „űzött” Adynak az útra kelései, de a szűkebb baráti környezetében és magánéleti kapcsolataiban is gyakorta meg nem értettséggel küzdő egyén el-elvagyódásainak a kivetülései is. A „Pocsolyás Értől elszakadt legény”, vagy később mint maga írta az *Élet helyett órák* soraiban, a nagybetűs Élet helyett mindössze boldog pillanatokot kapó, megtapasztaló egyén a sorozatos utazásai többsége végén csalódni kényszerült, várt enyhülést nem kapott, egyre magányosabbá vált, s gyakran úgy érezte, hogy sorsa fokozatosan kiúttalanná válik, s az életút delelőjétől beérő szakmai sikerek ellenére is önelemzéseiben gyakran zátonyra futó életről beszélt. Mindeközben az esetleges visszafordulás, a hipotetikus váltás is lehetetlenné vált, e belső diszpozíciók révén a

versvilágban is végleg „elsüllyedtek” a korábbi menedéket jelentő gyermekkori otthonhoz vezető utak. Annál hangsúlyosabb maradt viszont e kettős térben és Ady 1908-at követő önelemző korszakában az átmenetiség s a szakadatlan keresés. Így fordul át a kezdetben vonzó, minden újjal csábító utazás költészetében is bolyongássá, örök keresésre kárhozzátottsággá.

A valós vagy áttételes utazásmotívumok Ady versvilágában azért is kiemelten fontosak, mert látomásokká növesztett képeiben, pasztikus soraiban, később névjegyévé is váló szimbólumaiban már saját korának publikuma is közvetlenül azonosíthatónak, sőt leginkább azonosnak is gondolta a versekben megszólaló szubjektumot a konkrét szerzővel, a költő-újságíró Ady Endre alakjával. Mint a megnyitón elhangzott, kortársa és atyai jóbarátja, Schöpflin Aladár szerint is Ady minden őt ért impressziót ösztönszerűen versbe írt, neki „minden sora, minden szava közvetlenül az élményből szakadt ki, minden képe szemlélet, emlék, valami, amit csakugyan átélt”, ezért is „életrajza az olvasó számára csak annyiban fontos, amennyiben verseivel összefügg, amennyiben anyagot szállított a benne élő költői szellemnek.”

Az én belső diszpozíciói persze egy kiállításban alig mutathatók meg, helyettük a terek identitásformáló hangsúlyai emelhetők ki. Különösen Érmindszent,

Nagyvárad, Párizs és Budapest esetében, s minthogy a költő e helyszínekre többször is visszatért, ezekből az „oszilláló” mozgásokból, a rájuk vonatkozó reflexiókból tudunk meríteni, az én hullámzó attitűdjeit, hangulatait rögzíteni. „Geográfia szerint a Szilágyságból jöttem, a régi Partiumból, tehát se nem Erdélyből, se nem Magyarországból. Családilag szintén se fentről, se lentől, küszködő, nemzetes, kisúri familiából, mely ezer éven át csak éppen hogy élt” – kezdte a *Nyugat* számára készített visszatekintését Ady 1909-ben. Akárcsak itt, az 1913-as, *Az Érdekes Újság Dekameronja* számára készített életútösszegzésében is a belakott és bejárt élethelyszínek kínálta emberi és poétikai gazdagodás felsorolására fűzte fel autobiográfiáját, bár ez utóbbiban – fontos magánéleti, egészségi és szakmai változások után – Ady így zárt: „Ma már kevesebbet utazom régebb kóborlásaim területén: Bécs, Párizs és Róma háromszögében, de sajnós gyakrabban kell egy-egy szanatóriumba be-bevonulnom egészséget foltozni. [...] Harminchat éves leszek, agglegény, kilenc év óta minden évben írok egy kötet verset, többnyire Budapesten és a falumban élek, s természetes, bár kissé szomorú, hogy igazában otthonom, lakásom nincs is.” Nem kevésbé figyeltünk ezért a konkrét településeken túl az életút fontosabb helyszíneire, iskolákra, redakciókra, kávéházakra

A kerekasztal-beszélgetés résztvevői:
Rózsafalvi Zsuzsanna, Boka László, E. Csorba Csilla,
Rockenbauer Zoltán, Pécsi Györgyi, Falusi Márton

és mulatóhelyekre, átmeneti szállásokra és hotelszobákra, az 1910-es évektől pedig az egyre gyakoribb szanatóriumi helyszínekre is.

Az NKA által is támogatott tárlaton nemcsak a költő kéziratái, fotói, levelei, dedikált kötetei, önéletrajzai és képeslapjai, valamint a személyéhez és az utazásmotívumokhoz kapcsolódó kisebb tárgyak voltak megtekinthetők, hanem Reinitz Béla Ady-dalait, illetve Cseh Tamás és Novák János megzenésített Ady-verseit is megismerhette a közönség, s bepillantatható az utolsó útról, a költő száz évvel ezelőtti temetési menetéről készült filmfelvételbe is. A tárlat létrehozásában számos munkatárs közreműködött, akiket itt felsorolni lehetetlen lenne, mégis szükséges kiemelni Szita Gábor, Sebestyén Lilla, Kóbor Szilvia, valamint Vincze Judit és Mariska Borbála nevét, akik közül utóbbiak grafikusként, illetve olvasószerkesztőként már a kötet megvalósításában is óriási segítséget nyújtottak. A megnyitón köszöntőt mondott Hammerstein Judit, az OSZK megbízott főigazgatója és Kucsera Tamás Gergely, az MMA főtítkára, közreműködött: Jaskó Bálint színművész és a kiállítás megálmodói.

A megnyitó szerves része volt a díszalbum bemutatója. A kerekasztal-beszélgetésen E. Csorba Csilla művészet- és fotótörténész, Falusi Márton költő, Rockenbauer Zoltán művészettörténész, Pécsi Györgyi, az MMA Kiadó vezetője, valamint a kötet két szerkesztője,

Boka László és Rózsafalvi Zsuzsanna irodalomtörténészek vettek részt. A felkért szakértők az Ady-kép árnyalásában mértékadó kötetnek, mérföldkőnek titulálták a munkát, mely az utazások s terek poétikai szerepének hangsúlyosságára figyelmeztet, ugyanakkor a külső sikerekkel párhuzamosan jelentkező megtorpanások és félelmek lélektani motivációira is fel kívánja hívni a figyelmet. Mindarra tehát, amit Ady versnyelvébe íródi impresziói sugallanak, s ami

árnyalhatja a rögzült, kanonizálódott Ady-képünket – ahogyan Rockenbauer Zoltán fogalmazott –, a „macsó Adyt”. Az albumba beválogatott képanyag a tárlathoz hasonlóan az OSZK említett Ady-gyűjteményének legértékesebb szeletéből adott gazdag ízelítőt, melyet a választott tematika mentén csekély mértékben egyéb közgyűjteményekben őrzött dokumentumkincsek fotóanyagával is kiegészítettünk. A szerkesztők két szakmai tanulmánnyal s az életúthoz kapcsolódó utazáskronológiával is gazdagították a kötetet, amelynek tipográfiai igényessége Vincze Judit munkáját dicséri.

*

A tárlattal, a rendezvénysorozattal s a díszalbummal a nemzeti könyvtár méltó módon emlékezett meg Adyról, akiről Németh László az alábbiakat jegyezte fel: „A magyar irodalomnak lehetnek nagyobb alakjai, a magyar önismeretnek aligha van mélyebb forrása nála.”

Boka László
boka.at.oszk.hu